

MANTELZORG VANUIT BIJBELTHEOLOGISCH PERSPECTIEF

© Dr. Archibald L.H.M. van Wieringen pr.

oudtestamenticus Tilburg School of Catholic Theology

Symposium Mantelzorg, Beraadgroep Samenlevingsvragen, Raad van Kerken in Nederland, Utrecht 24 juni 2013

Geachte aanwezigen,

In onze publicatie over mantelzorg volgen wij twee sporen. Het ene spoort luidt: wat kunnen kerken *doen* ten aanzien van mantelzorgers? Kerken hebben vanaf hun ontstaan een lange traditie in het stellen van daden van zorg voor de naasten. Het tweede spoor betreft de vraag: hoe kunnen kerken *spreken* over mantelzorg? Kerken hebben vanaf hun ontstaan een boodschap, waarin de zorg voor naasten een onvervreemdbaar plaats heeft. Beide elementen zijn voor onze huidige tijd even actueel als zij waren in de pakweg 40 eeuwen kerkgeschiedenis.

In onze publicatie heb ik de aandacht gericht op het spreken van de kerken en vanuit Bijbels gedachtegoed zeven wijzen van spreken geformuleerd als zeven voorbeelden van Bijbelse theologie. Kerken hebben meer te zeggen dan ‘goed zijn voor elkaar’, omdat dit goede handelen in de Blijde Boodschap zelf wezenlijk verankerd is.

Dit kerkelijk spreken is eens te meer belangrijk geworden, omdat in het hedendaagse debat mantelzorg volop aandacht krijgt, zij het vaak vanuit andere motieven, zoals: ‘dat hoeft de thuiszorg niet meer te doen, dat kunnen de kinderen wel doen’.

In de publicatie kunt u zeven Bijbeltheologische invalshoeken lezen:

1. De Naam van God.
2. Schepping.
3. Heb uw naaste lief.
4. Gemeenschap der gelovigen.
5. De profetische stem.
6. Ontmoeting en gastvrijheid.
7. Zieken zalven.

Vanmiddag zal ik niet stilstaan bij een van deze zeven –die wil ik graag aan uw lees-aandacht overlaten–, maar heb ik er voor gekozen om een andere invalshoek vanuit de Bijbel onder uw aandacht te brengen, namelijk uit de Dekaloog, de Tien Woorden, –veelal de Tien Geboden genoemd– het vierde woord (in de katholieke telling) dan wel vijfde woord (in de joodse telling) over het eren van je vader en je moeder.

De Dekaloog is ons zowel in Exodus 20 als in Deuteronomium 5 overgeleverd.

Exodus speelt zich af in de woestijn. Het volk is net door de Heer God bevrijd uit het slavenhuis Egypte, maar nog niet aangekomen in het land vol beloften. Het moet als het ware nog groeien om Godsvolk te worden. Met de Dekaloog die de Heer God via Moses aan het volk geeft, beschikt het volk nu over een vast richtsnoer, om dit doel te realiseren.

Deuteronomium speelt zich af aan de rivier de Jordaan, vlak voordat het volk het land vol beloften in zal trekken. In een paar grote preken kijkt Moses terug op de tocht door de woestijn, die door het wat onhandige gedrag van het volk wat langer geduurd had dan gepland, namelijk 40 jaar. Met deze toespraken wil Moses het volk tevens voorbereiden om, nadat het door de Jordaan heen het land ingetrokken zal

zijn, er als Godsvolk te kunnen leven.

Het verschil in setting verklaart de onderlinge verschillen tussen de versie van de Dekaloog in Exodus en in Deuteronomium waar het gaat om de aankleding van de individuele woorden.

We kijken nu naar onze tekst in kwestie.

Exodus 20:12

Eer je vader en je moeder, opdat je dagen lang mogen zijn op de grond die de Heer, je God, aan jou geeft.

Deuteronomium 5:16

Eer je vader en je moeder, zoals de Heer, je God, je geboden heeft, opdat je dagen lang mogen zijn en opdat het aan jou goed mag gaan op de grond die de Heer, je God, aan jou geeft.

Met de toevoeging 'zoals de Heer, je God, je geboden heeft' in Deuteronomium verwijst Moses terug naar het Exodusverhaal waar de Heer God het gebod vader en moeder te eren, reeds gegeven heeft.

Het positieve effect ervan wordt door Moses in Deuteronomium verder onderstreept door de woorden 'en opdat het aan jou goed mag gaan' toe te voegen aan de lange dagen die je te verwachten mag hebben bij de uitvoering van het gegeven gebod.

Voor ik ga zeggen waar dit woord uit de Dekaloog overgaat, wil ik eerst vertellen waar het niet overgaat.

Het woord over de eer aan vader en moeder is niet bedoeld om aan te geven dat puberende kinderen hun ouders dienen te gehoorzamen. Dat heeft niet alleen te maken met het historische feit dat kindschap en puberteit zoals wij die kennen, in hoge mate een uitvinding is van de Verlichting, maar dat taalkundig het werkwoord 'eren' gebruikt is, niet 'gehoorzamen'. Gehoorzaamheid is afdwingbaar, maar eer geven aan iemand komt uit jezelf, is niet afdwingbaar. Het Dekaloog-woord beschrijft misschien zelfs wel een situatie waarin vader en moeder helemaal niet in staat zijn gehoorzaamheid te vragen, laat staan af te dwingen, maar aangewezen zijn op eerbied.

Het vierde (vijfde) woord van de Dekaloog richt zich op volwassenen. Zij worden erin aangespoord hun kinderen, nog niet volwassen, het goede voorbeeld te geven door hun ouders, nu dezen oud en hulpbehoevend geworden zijn, goed te verzorgen. Goed voorbeeld doet goed volgen. In de verzorging door de volwassen kinderen van hun oude vader en moeder, zodat deze daardoor langer blijven leven, ligt de sleutel tot je eigen mogelijkheid lang te blijven leven.

De Dekaloog bestaat uit twee delen. De eerste woorden gaan over de Heer God, het tweede deel betreft de onderlinge relaties tussen mensen. Deze horen bij elkaar. God en mens zijn in Bijbels perspectief nooit tegen elkaar uit te spelen. Je kunt niet van de een wel houden en van de ander niet. Ze horen samen. Ik heb daarover ook geschreven in een van de zeven wijzen van spreken in onze mantelzorgpublicatie.

Ik wijs in dit kader nog even op het tekstuele gebruik van het woord 'eren'. Het woordveld van 'eerbied' wordt in de Bijbel veelal gebruikt ten aanzien van de Heer God, maar in de Dekaloog is het voorbehouden aan de houding tot je oud wordende vader en moeder. In vers 24 van hetzelfde vijfde hoofdstuk van Deuteronomium

merkt Moses op dat iedereen van het volk heeft ingezien dat met het geven van de Dekaloog de Heer zijn 'eer' heeft getoond.

De opening van de aandacht voor de onderlinge medemenselijke relaties, het tweede deel dus van de Dekaloog, start met het woord over de eer aan vader en moeder. Daarmee staat de liefdevolle samenhang in het grootgezin model voor de menselijke relaties in het maatschappelijk verkeer.

Het is bovendien het enige gebod waaraan een belofte gekoppeld is. Deze observatie maakt de Paulinische brief aan de christenen van Efese reeds. Het beloftekarakter wordt in de Dekaloog uitgedrukt door het voegwoord 'opdat'. Hoe kan je lang wonen op de grond van het land vol beloften? Wanneer je bereid bent elkaars dagen lang te maken, juist in situaties waarin ouderen dat niet kunnen eisen of afdwingen, maar hun gegeven wordt uit eerbied.

Wat nu als je geen kinderen hebt? Dan is er niemand die je de eer zou kunnen geven voor de zorg die je nodig hebt, wanneer je eenmaal oud geworden bent. Tja, dan heb je een groot probleem.

We hebben in de Bijbel een verhaal waar dit probleem dreigt voor een moeder. We lezen daarover in het Johannesevangelie. Jesus wordt terechtgesteld, een liquidatie eigenlijk, waardoor hij veel te jong sterft. Zijn moeder leeft nog, maar er is nu niemand die het vierde (vijfde) woord uit de Dekaloog kan waarmaken. Met de dood van Jesus dreigt Jesus' moeder in een problematische situatie terecht te komen, zonder zorg voor haar oude dag.

We lezen Joh 19:26-27.

Toen Jesus dan zijn moeder zag en de leerling die hij liefhad, erbij zag staan, zei hij tegen zijn moeder: "Vrouw, zie daar, je zoon". Tegen de leerling zei hij: "Zie daar, je moeder". En vanaf dat uur nam de leerling haar op in zijn eigen huis.

In deze verzen uit het Johannesevangelie treft Jesus de nodige maatregelen. Hij installeert zijn geliefde leerling als 'zoon' en zijn moeder als diens 'moeder'. Nu is de zorg voor Jesus' moeder geregeld, omdat door deze aanstellingen de geliefde leerling, conform de Dekaloog, de eerbiedtaak op zich heeft te nemen naar zijn nieuwe moeder toe.

Het is, om zo te zeggen, de laatste actie die Jesus voor zijn dood onderneemt. In vers 30 sterft hij.

Met een knipoog naar het thema van dit symposium zou je kunnen zeggen dat Jesus zijn geliefde leerling aanstelt als mantelzorger voor zijn moeder.

Volgens de gelovige overlevering hebben de geliefde leerling (traditioneel geïdentificeerd met Johannes) en Maria deze aanstellingen in het kader van de Dekaloog ook uitgevoerd. Johannes heeft de Blijde Boodschap in Klein Azië verkondigd, zich gevestigd in Efese, alwaar Maria door hem goed verzorgd is. Tot op de dag van vandaag bevindt zich even buiten het oude Efese een klein kerkje dat als huisje van Maria geldt.

Voordat ik ga afsluiten, wil ik echter nog wel een paar woorden wijden aan de toepassing van het vierde (vijfde) woord uit de Dekaloog in onze tijd. Je kunt nooit zomaar klakkeloos Bijbelteksten plakken op onze hedendaagse vraagstukken.

De huidige maatschappelijke structuur is al geheel anders dan het maatschappelijke

leven in de antieke wereld. In de antieke wereld bestond geen medische zorg of gehandicaptenzorg of ouderenzorg. Zonder, om maar zo te zeggen, de mantelzorg van de Dekaloog zou er helemaal geen zorg geweest zijn voor oudere mensen.

Deze zorg was ook leverbaar (om dit lelijke woord maar even te gebruiken), want ouders hadden toch genoeg kinderen. Als je elk kind één dag per week zou laten doen, had je vaak nog kinderen die niets hoefden te doen voor hun ouders. Andersom gold dat natuurlijk ook. Als er een paar kinderen niet echt warm liepen om de in de Dekaloog geformuleerde eer voor vader en moeder te geven, kwam alles toch nog wel op zijn pootjes terecht.

Bovendien woonde er vaak drie generaties in één woning. En anders woonde men wel allemaal in hetzelfde dorp, misschien hooguit een dorp verderop. Er waren dus geen afstanden te overbruggen om het woord uit de Dekaloog gestand te kunnen doen.

Voor de toepassing van dit Bijbelse woord lijkt mij van belang dat gedacht wordt vanuit de centraal geplaatste eerbied.

Eenzijds betekent dit dat het Dekaloog-woord niet bedoeld is om financiële problemen van een regering ten aanzien van de zorg op te lossen. Gelukkig heeft men het idee om kinderen of burens verplicht tot mantelzorgers te maken, laten vallen. De Dekaloog heeft het over niet-afdwingbare eerbied. En daarbij denkt de Bijbel tevens: hoe fijn moet het zijn zorg te krijgen van iemand die die zorg eigenlijk niet geven wil.

Anderzijds betekent het Dekaloog-woord wel degelijk dat van kinderen iets verwacht mag worden ten opzichte van hun vader en moeder. Voor de Dekaloog bestaat de samenleving niet uit losse individuen en is het hoogste goed niet de mythe van onafhankelijkheid. Samenhang is de sleutel tot een langdurige en vreedzame gemeenschap. Deze bouw je van onderaf op. Eer je vader en je moeder.

Ik dank u voor uw aandacht.